

ЯКІСТЬ ОСВІТИ: СУТЬ ПОНЯТТЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Сучасні процеси перетворень в освітній сфері пов'язані з функціонуванням багатьох впливових міжнародних організацій, серед яких Рада Європи, Міжнародний департамент стандартів, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Організація Об'єднаних націй (ООН), Європейська комісія тощо.

Одним із найважливіших останніх документів, прийнятих ООН, стала програма “Цілі розвитку тисячоліття” (Саміт ООН, 2000 р.). Саме цей документ визначив основні пріоритети людства, серед яких – доступ до освіти для всіх як запорука добробуту народів і націй. Уряд України, в свою чергу, прийняв “Цілі розвитку тисячоліття” [1, с. 27] як стратегію економічного зростання та розвитку української держави. У документі проголошено курс України на досягнення найвищих стандартів якості в освіті.

Аналіз літератури показав, що починаючи з 80-х років ХХ століття, ОЕСР розпочала використовувати зібрані дані про освіту в різних країнах з позицій їх результативності та ефективності, що уможливило визначення *системи освітніх індикаторів* [2]. Експерти ОЕСР стверджують, що така порівняльна база даних зможе дати загальну картину бачення якості освіти в різних країнах. Це допоможе фахівцям не тільки вивчити сильні й слабкі сторони освітнього процесу, а й, використовуючи власні звіти та аналітичні розробки різних країн, спрямовувати уряди до формулювання ефективних освітніх стратегій.

На початку 90-х років парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Резолюцію [3, с. 44] щодо порівняльного оцінювання якості освіти в світі, де сказано про необхідність доступу населення до незалежного оцінювання навчальних курсів та якість роботи навчальних закладів.

Аналіз літературних джерел висвітлив, що стратегія якості нині є основою освітньої політики багатьох країн світу. Цей процес, започаткований наприкінці ХХ століття (Велика Британія, Нідерланди, Польща, США, Угорщина, скандинавські країни тощо), триває й досі (Німеччина, Румунія, Франція, Чехія, країни СНД тощо). Україна не є винятком у цьому процесі. У Національній доктрині розвитку освіти [4] зазначено, що освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності країни на міжнародній арені, а якість освіти визначена національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави.

Сьогодні Європа сприймає якість освіти як об'єкт суспільного єднання й консолідації національних освітніх систем. Зокрема, в угоді ЄС зазначено, що європейська спільнота сприятиме розвитку якісної освіти, заохочуючи співпрацю між країнами – членами ЄС і, якщо треба, підтримуючи й доповнюючи їхні дії, поважаючи одночасно їхню відповідальність за зміст навчання й організацію освітніх систем, культурну й мовну різноманітність [3].

Отже, забезпечення високоякісної освіти на всіх її етапах і рівнях, оцінювання її результативності й управління якістю – одне з основних завдань сьогодення, яке має не лише педагогічний чи суто науковий, але й соціальний, політичний та управлінський аспекти.

Тому *мета статті* полягає у визначенні суті поняття “якість освіти”. Починаючи дослідження, ми намагалися проаналізувати визначення поняття якості освіти в світі та з'ясувати результати, критерії і показники оцінювання.

Застосування терміну “якість” (quality) до освіти викликана самим життям, пошуками як загальноприйнятого його визначення, так і формуванням засобів вимірювання і порівняння рейтингу освіти різних країн чи різних типів закладів в одній

країні.

Складність ситуації полягає в поліваріантності розуміння якості освіти. Можна навести кілька визначень цього поняття [4]:

1) *якість освіти* – певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного і морального розвитку, якого досягли випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання;

2) *якість освіти* як галузь соціальних послуг – здатність її органів керування і безпосередніх виробників освітніх послуг задовольняти встановлені або передбачувані потреби суспільства, окремих соціальних груп і громадян в отриманні освіти або набутті професійної компетентності.

Як зазначає академік О. Ляшенко, “якість освіти – це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя. Як системний об’єкт її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату. Національною доктриною розвитку освіти й чинною законодавчою базою визначено якість мети освіти, а державними стандартами освіти – якість навчальних результатів. Якість педагогічного процесу ще залишається предметом обговорення і дискусій, полем для наукових досліджень і практичної апробації” [5, с. 7-8].

Різні аудиторіями в системі освіти також неоднозначно розуміють якість освіти. *Батьки*, наприклад, можуть співвідносити якість освіти з розвитком індивідуальності їхніх дітей. *Якість для вчителя* може означати наявність якісного навчального плану, забезпеченого навчальними матеріалами. Для *студентів* якість освіти, безсумнівно, пов’язується з внутрішкільним кліматом, у той час як *для бізнесу і промисловості* якість освіти співвідноситься з життєвою позицією, вміннями і навичками, знаннями випускників.

Як політична категорія якість освіти акумулює в собі засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку й основні стратегічні лінії розвитку національної системи освіти в контексті світових тенденцій.

Як категорія управління якість освіти визначає стратегії впливу на певні показники функціонування освітньої системи та обирає можливі шляхи її змін і розвитку.

Як педагогічна категорія якість освіти є квінтесенцією: 1) сутності поняття; 2) процедур діагностики; 3) аналізу явищ і властивостей суб’єктів освітнього процесу.

Як зазначають дослідники [6, с. 10], *якість освіти* – це узагальнений показник розвитку суспільств у певному часовому вимірі. Тому його слід розглядати в динаміці тих змін, що характеризують поступ держави в контексті світових тенденцій: вона рухається до консолідації та інтеграції в світову спільноту чи протистоїть їй, ставлячи власні інтереси понад усе.

На наш погляд, якість освіти ще й *соціальна категорія*, що визначає стан і результативність освітнього процесу в суспільстві, її відповідність потребам і вимогам суспільства щодо розвитку й формування громадянських, особистісних умінь і професійної компетентності особистості.

Дослідження показало, що поняття якості освіти в світі розуміють по-різному. Це пояснюється насамперед різним його трактуванням. Скажімо, Міжнародний інститут планування освіти в Парижі пропонує під якістю освіти розуміти “якісні зміни в навчальному процесі і в навколишньому середовищі учнів, які можна зафіксувати як поліпшення їхніх знань, умінь і цінностей” [7, с. 6].

Російські вчені трактують якість освіти в площині досягнення певних норм. Так, Г. Ковальова [8] і Е. Логінов [9] розуміють якість освіти як інтегральну характеристику системи освіти, що відображає ступінь відповідності досягнутих результатів нормативним вимогам, соціальним та особистісним очікуванням. М. Поташник розглядає якість освіти –

як співвідношення мети і результату, як міри досягнення мети [10]. С. Шишов та В. Кальней трактують якість освіти як “ступінь задоволення очікувань різних учасників процесу навчання від наданих освітнім закладом освітніх послуг або ступінь досягнення поставлених в освіті мети й завдань” [11, с. 175]. Тобто йдеться про певні норми (стандарти) й очікування та відповідність ним одержаних результатів, які мають бути якіснішими.

Н. Островерхова [12] розглядає якість освіти як сукупну, комплексну, системну, цілісну характеристику, яка включає в себе, окрім якості навченості, ще й цілу низку параметрів, завдяки врахуванню яких оцінка результатів навчання може бути як підвищена, так і зведена до нуля або навіть стати негативною. До них належать:

1. *Знання, уміння і навички.* При цьому – знання розглядаються як перевірені практикою результати пізнання людиною навколишнього світу. Вони класифікуються: а) за локалізацією відображення – індивідуальні, суспільні; б) за формою відображення – знакові, вербальні, образні, предметні, процедурні; в) за галузями знань – гуманітарні, математичні та ін.; г) за психологічним рівнем – знання, узнавання, відтворення, розуміння, застосування, автоматичні дії, ставлення до знання, потреби; г) за ступенем узагальнення – факти, явища, поняття, терміни, зв’язки, закономірності, гіпотези, теорії, методологічні знання, оцінні знання; д) асоціативна модель індивідуальних знань.

Уміння визначаються як здатність особистості ефективно виконувати певну діяльність на основі набутих знань у змінених чи нових умовах. Навички – це здатність виконувати будь-які дії автоматично, без поелементного контролю, автоматизовані вміння. За характером превалюючих психічних процесів уміння і навички класифікуються на: рухливі (моторні), чуттєві (сенсорні) й розумові (інтелектуальні). До цієї групи результатів освіти належать загальнонавчальні і спеціальні навчальні вміння, способи когнітивної діяльності.

2. *Показники особистісного розвитку*, а саме: розвиток інтелектуальної, емоційної, вольової, мотиваційної сторін особистості, рівень розвитку її пізнавальних інтересів і потреб, сформованість стійкої мотивації пізнання, рівень креативності студента, його вміння самовизначатися в усьому, бути суб’єктом власної освіти і розвитку, а також ступінь моральної, фізичної, екологічної та іншої розвиненості.

3. *Негативні ефекти (наслідки) освіти:* перевантаження і перевтома, поява дефектів здоров’я, поява відрази до навчання.

4. *Зміни професійної компетентності викладача* і його ставлення до праці. В освітньому процесі викладач набуває досвіду професійної педагогічної майстерності і поряд з цим – негативного досвіду. Одні поступово рухаються до свого апогею, інші вичерпують свої психічні й фізичні можливості, стають нездатними до сприйняття інновацій.

5. *Ріст (чи падіння) престижу навчального закладу в соціумі.*

З нашого погляду, за всієї розмаїтності зазначених визначень “якості освіти” в них є одне загальне положення. Якість освіти та її складових порівнюють з базовими уявленнями, нормами, стандартами (“заплановані цілі навчання і виховання”, “потреби громадян, підприємств, суспільства і держави”). Концептуально це збігається із загальноновидовим визначенням якості, що дається міжнародним стандартом “ISO 9000:2000. Quality management systems – Fundamentals and vocabulary”: *якість* це – сукупність властивостей і характеристик продукції або послуг, що дають їм змогу задовольняти потреби, які є або які будуть.

Аналіз літературних джерел виявив, що результати освіти поділяються на три групи:

І група – результати освіти, які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в яких-небудь інших, але обов’язково вимірюваних параметрах;

II група – результати освіти, які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості;

III група – результати освіти, які неможливо легко і явно виявити, бо вони часто невидимі, тому що стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості учня [10, с. 52].

Таким чином, можна зробити висновок, що там, де неможливо чітко зафіксувати результати освіти, там і аналіз, і управління не може бути чітким; воно має здогадний, приблизний, орієнтовний характер.

Під час дослідження з'ясовано, що *критерії оцінки якості освіти* науковці умовно поділяють на чотири групи: критерії факту – кількісні показники; критерії якості – дають уявлення про глибину і міцність процесів, що відбуваються в дитини; критерії ставлення – дають змогу висновувати про мотиви поведінки і дії, про вибір, який здійснює дитина; критерії часу – показують стійкість у часовому вимірі знань, умінь і навичок учнів, їхніх звичок, рис характеру тощо [10, с. 82].

Ми поділяємо думку, що при цьому важливу роль відіграє процедура самооцінки реалізації політики якості як фактор підвищення ролі вищої школи і її підрозділів у виборі напряму подальшого розвитку, формування рефлексивної культури учасників освітнього процесу. Самооцінка матиме позитивний ефект, якщо вона зорієнтована на різні аспекти якості освітнього процесу і складається з якості: а) нормативно-методичної документації, що регламентує освітній процес; б) реалізації основних функцій управління освітнім процесом; в) поточного функціонування освітнього процесу в навчальному закладі (в єдності процесуальної і результативної сторін); г) розвитку освітнього процесу в основних ланках навчального закладу (курси, факультети); г) складу і діяльності учасників освітнього процесу; д) лекції (заходу), системи лекцій (заходів), навчальної, методичної, виховної, наукової діяльності в цілому.

У процесі дослідження встановлено, що особистісне спрямування освіти зумовлює потребу інтегровано оцінювати якість освіти в єдності індивідуальних характеристик особистості, педагогічних показників організації освітнього середовища та соціальних параметрів функціонування освітніх систем.

С. Бібі, автор загальноприйнятого в США визначення поняття *оцінювання освіти*, вважає, що це “систематичне збирання і тлумачення фактів, за яким йде наступний етап – судження про їхню цінність і відповідне планування подальших дій” [13, с. 69]. Отже, оцінювання дає змогу формувати *судження про цінність* на основі фактів, отриманих через вимірювання ознак, рис, явищ, а результати пов'язуються з метою та цінностями, визначеними для навчальної діяльності.

З нашого погляду, доцільно вирізняти внутрішні й зовнішні чинники якості освіти, які характеризують освітній процес, його результат і систему освіти загалом. Зокрема, до *внутрішніх характеристик* якості вищої освіти ми відносимо якість:

- освітнього середовища (“технологічність” управління освітнім процесом, ефективність науково-методичної роботи, ресурсне забезпечення навчального процесу, кадровий потенціал закладу тощо);

- реалізації освітнього процесу (науковість і доступність змісту освіти, педагогічну майстерність викладача, ефективність засобів навчання, зокрема якість підручників, задоволення різноманітних освітніх потреб тощо);

- результатів освітнього процесу (рівень навчальних досягнень студентів (абітурієнтів), розвиток їхнього мислення, ступінь соціальної адаптації, культури й вихованості студентів тощо).

Зовнішні показники якості освіти характеризують її як соціальну інституцію, яка відбиває ефективність функціонування освітньої системи, її вплив на людину та суспільні процеси, задоволення потреб особистості й держави загалом. Це – доступність до якісної освіти усіх громадян незалежно від їх соціального й майнового статусів чи

інших обмежень, її відповідність освітнім стандартам, задоволення освітніх запитів, наступність у виборі робочого міста, відкриття перспектив професійного росту та соціального статусу тощо.

Отже, на підставі вивчених джерел ми розуміємо *якість освіти як багатовимірну модель соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища*, в якому відбувається її розвиток, та *системи освіти*, яка реалізує їх на певних етапах навчання людини. Тому системне дослідження якості вищої освіти передбачає вивчення комплексу проблем, які охоплюють: а) з'ясування сутності базових понять якості освіти (її означення, структурні компоненти, властивості, критерії й норми тощо); б) визначення процедур і показників оцінювання якості освіти (як освітнього процесу, як його результату і як функціональної системи); в) проведення моніторингу та прийняття управлінських рішень задля забезпечення встановлених норм якості освіти на всіх її рівнях.

У своєму дослідженні ми розглядаємо *якість хімічної освіти як результат навчання студентів хімії, де прийняття рішень ґрунтується на результатах вивчення рівня засвоєння змісту освіти та чинників, які впливають на якість хімічної освіти*. Суттєвим тут стає формування змісту курсів, вибір критеріїв, об'єктивність оцінювання навчальних досягнень студентів, наявність професійних стандартів із визначеної спеціальності, спроможність порівнювати одержані результати.

Оцінювання зовнішніх параметрів освітньої системи впливає на прийняття управлінських рішень на рівні локальних, місцевих і регіональних освітніх систем та держави загалом. Тут долучаються інші механізми управління – ліцензування й акредитація навчальних закладів, їхній атестаційний рейтинг, оптимізація мережі навчальних закладів, оцінювання соціальної, педагогічної та економічної ефективності функціонування різних освітніх систем тощо.

На наш погляд, до першочергових проблем належать наукове обґрунтування й конкретизація поняття “якість освіти”, опрацювання принципів і методик вимірювання навчальних досягнень учнів і студентів, порівняльної оцінки рівня освіти в Україні і зарубіжних школах, а також чіткої системи об'єктивних критеріїв оцінювання ефективності якості роботи навчальних закладів різних типів і форм власності.

Література:

1. Millenium Development Goals. Ukraine. Ministry of Economy and European Integration of Ukraine. – Kyiv. – 2003. – 27 p.
2. Education at a Glance. OECD Indicators 2001. – OECD, 2001. – 406 p.
3. Про порівняльну оцінку освіти. Рада Європи. Рекомендація 1137 (1990). – Бюлетень Бюро інформації Ради Європи в Україні. – 2002. – 144 с.
4. Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 "Про Національну доктрину розвитку освіти // У кн.: Законодавчі акти України з питань освіти. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 158 с.
5. Ляшенко О. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1(46). – С. 5-12.
6. Ляшенко О. Стратегія якості як основа освітньої політики країн світу / Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І. Локшиної. – К.: “К.І.С”. – 2004. – С. 9-14.
7. Planning the Quality of Education. The Collection and Use of Dala for Infotmed Decisionmaking. Ed. By K. Ross et al. – Paris: UNESCO, 1990. – 160 p.
8. Ковалева Г.С. Основные подходы сравнения оценки качества математического и естественнонаучного образования в странах мира. – М.: Прогресс, 1996. – 250 с.
9. Логинов Е.В. Физиологические основы дифференцированного обучения: методологический аспект // Непрерывное образование: опыт, проблемы, перспективы.

Выпуск 1. Часть 1. Дифференцированное обучение в школах. – Самара: СГПУ, 1997-1998. – 250 с.

10. Управление качеством образования: Практикоориентированная монография и методическое пособие / Под ред. М.М. Поташника. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 448 с. – Библиогр.: с.421-439.

11. Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе. – М.: Рос. пед. агентство, 1998. – 354 с.: ил., табл.

12. Островерхова Н. Оцінка якості освіти // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8, № 1. – С. 109-113.

13. Beeby С.Е. The meaning of evaluation. In *Сurrent Issues in Education*, № 4: Evaluation (pp. 68-78). Wellington: Department of Education, 1977.